

приРОДНИ СПОМЕНИ THE SPIRITS OF NATURE

приРОДНИ СПОМЕНИ THE SPIRITS OF NATURE

Разказват белореченците

Любен Асенов

Еленка Василева

Боян Георгиев

Добринка Димитрова

Милевой Иванов

Иван Костов

Надежда Михайлова

Венцислав Пенков

Кирил Михайлов

Петра Петрова

и екологът Борис Велков

Stories by Bela Rechka villagers

Luben Asenov

Elenka Vasileva

Boyan Georgiev

Dobrinka Dimitrova

Milevoi Ivanov

Ivan Kostov

Ventsislav Penkov

Nadezhda Mihaylova

Kiril Mihaylov

Petra Petrova

and the Ecologist Boris Velkov

Историите събра, представи и преведе

Радмила Младенова

The stories collected, presented and translated

Radmila Mladenova

Фотографии

Борис Велков

Photography

Boris Velkov

Дизайн

Райчо Станев

Design

Raycho Stanev

издава Фондация Нова култура

novakultura.org

published by New Culture Foundation

novakultura.org

© Всички права запазени

© All rights reserved

Съдържание

Две гуми за увод	1
Домашни животни	5
Диви животни	10
Птици	15
Гущери и змии и т.н.	20
Риба	25
Диви и питомни растения	30
Билки	35
Гъби	40
Горски плодове	45
Дървета	50
За природата	55

Contents

Two words for an introduction
Domestic Animals
Wild Animals
Birds
Lizards and Snakes and the Like
Fish
Wild and Domestic Plants
Herbs
Mushrooms
Forest Fruit
Trees
About Nature

ДВЕ ДУМИ ЗА УВОД

TWO WORDS FOR AN INTRODUCTION

Тази книжка съдържа историите и спомените на десетима белоречени, които разказват за досега си с природата през годините. Решихме да я направим по няколко причини. Първо, беше ни любопитно какви животни и растения могат да се видят в този край? Кои създания са видими за местните хора, а невидими — за нас, гражданите? Как белореченци общуват с околния свят на при-

родата? Как го назовават? Какво отношение имат към него? Същевременно, искахме да покажем богатството на Берковския Балкан и неговата крехкост, необходимостта от грижа и лично отношение. Така че тази книжка е и своеобразен еко пътеводител, който — посредством миналото — повдига много въпроси за настоящето.

This booklet contains the stories and memories of ten villagers from Bela Rechka who tell about their contact with nature throughout the years. We decided to make it for several reasons. First, we were curious what animals and plants can be seen in this part of Bulgaria? Which creatures are visible to the local people while remaining invisible to us, the city dwellers? How do the villagers from Bela Rechka communicate with the natural environment? How do they name it? What is their attitude to it? At the same time, we wanted to show the richness of Berkovski Balkan and its fragility, the need to take care and be personally involved. So, this booklet is also a sort of an ecological guide which — through the past — raises many questions about the present.

ДОМАШНИ ЖИВОТНИ DOMESTIC ANIMALS

Бяла река, селото е кръстено точно на реката. Имаме два извора, две реки са. Вливат се една в друга в центъра. Тука навремето селото беше 640 човека, безлюдно сега. Дядо ми лека му пръст имаше гатер, рабо-

тилница, мелница. Всичко е на вода. В селото имаше 14 воденици, всеки род си имаше воденица — караджейки, от тия с камък, от които сега няма и спомен. И то стана след масовизацията, 56 година. Изгониха хората и се пръснахме като пилци. Едно време

говедата гледахме, имахме яхър, стока — го 70-80 само овце. Да не говорим колко кози. А праядо ми е имал 150 кози и всички са го познавали и целия Берковския район знае дедо Ангел, лека му пръст, какво чудо е било: всички кози като лопатари, то не може да се влезе в стадото. И възрастни хора са ми казвали — отсреща имаше мост на реката, от татък е Редилитце — като тръгне неговата стока, керван 150 кози само на един човек.

Боян Георгиев, 59 г.

Аз съм пасла волове. Но много малко, така, после брат ми като порасна, той ги пое. Волоните също са леко за гледане. Те те познават. Има си гора нали, ливади, шумица. Въобще не срещаш трудности. Те са кротки.

Виждате овцете, козите са по-трудни. Козите върват. Овцете, като им е топло, забият глави. Не тръгват, вече като захлади, тогава ще тръгнат да пасат. А козите летат, те не спират.

На Лускаро караме воловете да пият вода. И с братовчедка ми. Сега какви приключения сме имали. Има една конска муха. Тя ги захепе, като гинат опашки волове, като пощръкляят, хващат гората и не можеш да ги откриеш. Кривят се по лещако, по тръветата тамо, не можеш да ги изкараш. Гониме ги. Не можеме да ги изгониме, защото мухата - а тя е голяма конската муха - ги яде, те просто не могат да тръгнат. Голяма напасть.

Нагеджа Михайлова, 75 г.

White River, the village is named precisely after the river. We have two springs, there are two rivers. They flow into each other in the center of the village. Once there used to be 640 people in the village; now it's empty. My grandfather, may he rest in peace, had a saw-mill, a workshop, a water-mill. Everything was on water. There were 14 water-mills in the village; every family had a water-mill — karadzheyki, the stone ones of which there is no trace now. And this took place after the nationalization, in 1956. They drove people away, we scattered like birds. Once, we raised cattle, we had a stable, livestock — up to 70-80 sheep only. Not to mention how many goats. And my great-grandfather had 150 goats and they all knew him and the entire region of Berkovitsa knew Grandpa Angel, may he rest in peace, what a thing it was: all the goats like stags; one could not enter the flock. And old people have told me — there used to be a bridge over there, this place on the other side is called Redilitse — when his livestock set off, it was a caravan of 150 goats, all belonging just to one man.

Boyan Georgiev, 59

Ние имахме имот в Лиляче, на Липованската мелница. И там гледам бивовете влезоха в един водовъртеж и си стоят, отгоре си стоят, и рекох: “А, тука е идеално за мен за къпанье”. Събличам се и оттам се фърлям в реката. Кога да напипам гръно, нема гръно, нема нищо и не мога да изляза. Та се хванах за крака на бивола и по крака се качих на него, и го надеках, та ме изкара на брега. Инак щех да се угава.

Милевој Иванов, 76 г.

Едно време имахе много животни — овце, кози, говеда, биволи. Што то имахе народ много. Сега е пустош. Бил съм овчар и козар, козар е по-трудно. Што то козите виждаш ли къде са - ходят по баира. Я навремето бех на 20-30 години — кога праихме стопанството 58 година, и отидох козар и съм пасъл 140 кози, сам. И ги бех научил — еееееееее виждаш ли ги тези кукли. Еееееееее горе, горе... Куклата се нагрива и отголе може да лежат 50 кози, под камико. И отголе и отгоре са 140 кози и они се разделат. То ги пресича и ги

разделва самата местност, нали е скали. И они усещат, че са се разделат, и врещат. Хем, то са 70 кози и си дират другите. Ама така ги бех научил — да са заедно. Ово кога един офицер строява войниците — ходом марш. Сите бият крак. Видела ли си 70 кози да се отделат и тия се отделили под куклата, а ония са над куклата. Тия отголе врещат за ония, ония отгоре врещат за тия. А сега... ако имахе пакосе — ниби, така се казва пакосе — ниби, треве. Сега са само 50-60 кози, никакъв пакосе. Нищо. Пустиняк.

Любен Асенов, 83 г.

То си пасе всеки ден животното, само да нема сняг. Като има сняг, не може. Секу ден пасе овцата — и да вали гръжд, и мъгла... лоша професија е тоа. Нема почивка — събота, недела, петдневка нема. Летото трябва храна, сено да накосиш, че зимата снега като падне, студено стане. Сеното се слага в ясла. Навремето имахе големи стага — сто, две овце и си се прави специална кошара. Отгоре се слага папрат или

We drove the oxen to Liskaro to drink water. And it was with my cousin. Now what adventure did we have? There was this horse-fly. It bit them and the oxen raised their tails, they went mad and escaped to the forest, you couldn't find them. They would hide in the hazel wood, among the trees there, you couldn't drive them out. We would chase them. But we couldn't chase them out because the fly — this horse-fly is big — bit them, they simply couldn't stand it. It's such a pest.

Nadezhda Mihaylova, 75

от дърветата се кастри та да се покрие, да стане сушина. Като се оягнат овците, в кошарата се прегражда един ъгъл - буджак - за малките агънца. Сутрин млекото се дои, вечер пак. Като се оягнат овците, първото млеко е гъсто, коластра му викат. То е така при всички животни. От млякото се прави масло, сирене, кашкавал. Некои си го квасат, слагат го в буркани и за зимата го варят, като компот. Масло се произвежда, но не като сега. Има — казва се бучка — то е едно такова буренце високо, тъничко. Биеш

вътре с едно дърво, отдолу има кръгче с дупки. И като биеш млекото, от самото биене се получава масло. Това, което остава, е суроватка. Тая суроватка се преварява и се получава изварата. Най-хубаво е от козето млеко извара. Тая се казва кисела извара. А от овчето млеко - от суроватката която е - е преседлива извара. Сега тука в селото понеже са по-малко овце, хората ги събират се на едно стаго, то се казва булюк. чичо Киро

ДИВИ ЖИВОТНИ

WILD ANIMALS

Дивите прасета имаше тука много, но те са по-страшни. От тях ме е страх. Мале как тичат они. Едно като почна да ручи и си води прасенца, мънички. Я бегах.

Един път тука една сърничка, мамо, такава сладка. И я мислех, че е куче. Оно тъмнично, имахме кошара и я го погалих. Ама то добро, сърничка. Много ги обичам.

Еленка Василева, 87 г.

Сърнички, те са като козичките. И врецат просто като козичките. Отсреща, където е

на баща ми къщата, в гората просто ги чуввам, както реват. И са много красиви. Така са по-бежавички некакви. Надежда Михайлова, 75 г.

Оу, боже! Тука имаше благородни елени. Имаше. Вършечени, гладни убийци, избиха всичко. Елени по 300 кг имаше. Сърни има, все още се намират тук там. Като се качим горе по билото в планината, може да се намери нещо повече. Но тука отсреща ми идваха четири, от лявата страна — два елена. И аз си взема бинокъла и по един час седея на терасата и ги наблюдавам. Един елен гори, тя еленка беше, женска, тук има купа сено и си

аризка, аз я наблюдавам един час и ѝ се кефя. Вълци има и то доста. Лисици па да не говорим. Имахме много зайци, сега какво става - нема заек, нема дявол. Орли имаме. Може би те направиха белята — орлите и лисиците, за да няма зайци. Чакали не съм виждал. А глутница вълци съм виждал — шест! Аз и като дете съм виждал вълк и три нощи сънувам как ги гоня по Зарега. Боян Георгиев, 59 г.

Имаше — сега не знам, че не мога да ходя — имаше вълци, диви прасета, лисици, сърни, зайци. Виждал съм два-три пъти вълци. Бях в Балкана, на Добралин — там са ливадите горе — и гледахме овцете, където се беха събрали. Добре ама двама, които ходиха с овцете, изгубили шестнайсет. Кога погледнах нагоре, един вълк скача така. От мен

да знаете, щом като го видиш, във всички случаи ще направи пакост. И го отвърнах нататък и той си влачи преден лев крак, като че е счупен. Голем беше, доста. В Долна речка един човек имаше 10-ина овчичи и две му беше унищожил.

И тука имах случай — е, над селото Падеш му казваме — аз се заблудих, мислех, че е куче. А можех... Нема и пет метра, той дойде, хвана една овца за шията, помъкна я надолу, аз мислех, че е куче, после разбрах. И долу на един синор — ние му викаме слог по нашенски — и той се удари в една шинка, и я изпусна за секунди, и скочи, и веднага пак я хвана, и я замъкна надолу, и я изеде. Иван Костов, 76 г.

Doe are like goats. And they scream simply like goats. On the opposite slope, my father's house is there, I could hear them bawling in the forest. And they are very beautiful. A bit more beige somehow.
Nadezhda Mihaylova, 75

There used to be — I don't know about now because I cannot walk — but there used to be wolves, wild boar, foxes, doe and rabbits. I have seen wolves two-three times. I was in the Balkan, in Dobralin — the meadows are up there — and we were looking at the sheep where they had gathered. Good, but two of the men who walked with the sheep had lost sixteen. When I looked up, I saw a wolf jumping. Know it from me: if you see a wolf, it's gonna do some mischief by all means. And I drove him in the other direction; it was dragging its front left leg as if broken. It was huge, rather huge. In the village of Dolna Rechka one man had some ten sheep and it had destroyed two of them.
Ivan Kostov, 76

ПТИЦИ BIRDS

Е, тия наште птици има секакви — кукувица, щъркел, косяци, косове, грозгове, еребици, сичко има. Врабчета, сойки. Тѳа сойките са най-мрѳсното животно. Оти ядат царевицата. Навремето това беше Запокъ — там се раждаше жито, царевица, по-нагоре па има имот — насеќѳе се сагеха царевици, жита. Имаше и бая дивеч, ама

насеќѳе се сагеше. А сега тука доле пог шосето имам еѳин гекар парцела. И като го настиснат сойките и като стапне отгоре на стрѳко и доде не го изяде, не го маня, со-кята. А косяци ядат много грозѓѳето. Нај ми е на сърце такаѳа птица, дето се яде. Кокошката.

Любен Асенов, 83 г.

По ливадите сме имали ний пъргъци. Други птици ние тука не сме имали. Гъски, но не идват тука, защото Балкана ли е или какво, но не идват тука. Само това са по ливадите пъргъците. Те са много хубавинки и са вкусно така за ядене. И носят яйчица, едни много мънички и хубави.
 Надежда Михайлова, 75 г.

Има сойки, косове, врабчета. Чучулига има. Имаме даже бухал, който рядко се вижда, прилепи, синигери. Природата ни е богата на птици.
 Боян Георгиев, 59 г.

Имаше навремето врани много. Сега не виждат. Некой път минават гарвани. Минават така, рядко се виждат, де. Орлите, сойка,

Well, these birds of ours are all kinds — cuckoo, stork, blackbirds, thrushes, partridges, there is everything. Sparrows, jays. Those jays are the dirtiest animals. Cause they eat the corn. Once it was Zapok — that's where wheat, corn were grown, higher up there is land —people planted everywhere corn, wheats. There used to be plenty of game and all the land was cultivated. And now here, down by the road, I have one decare of land. And when the jays push it down and when they sit on the stalk, they don't leave it until they've eaten everything. While blackbirds eat a lot at the grapes. I am most fond of such birds that are edible. Hens.
 Luben Asenov, 83

We used to have quails in the meadows. We didn't have other birds here. Geese, but they don't come here because of the Balkan or what, but they don't come here. It is only the quails in the meadows. They are very pretty and also tasty to eat. And they lay eggs, very small ones and pretty, too.
 Nadezhda Mihaylova, 75

гузутки, гургулица им викаха на едните, зависи къде как се именуват. Косове, гроздове, синигери, имаше едни пилета много пъстрички така — викаха им циганчета. Много хубави! Тука навремето имахме круша една — и баща ми като се разболя човекът, той е пленяван — и като си лежи вътре в стаята на леглото и казва: “Гледам едно пиленце къде прави гнездо.” И ние не ги закачахме разбира се, защото унищожават насекомите.
 Иван Костов, 76 г.

ГУЩЕРИ И ЗМИИ И Т.Н. LIZARDS AND SNAKES AND THE LIKE

Има и змии, ама те водните змии не са опасни. Докато другите змии, има шаренушки тука едни. Яз — като одех с овците — змия с чукулче съм

виждала, шарена, шарена отгоре и колко ми е бил акъла. Яз не съм учила, яз съм ходила с овците и козите и моеш ли да си представиш?! Да видя я змията и да бръкна под плочата да я търся да я убия. А нали

она мен ше убие, нали ше ме изяде?! Ама толкова ми е разбирала главата.

Има една местност Добралин — горе има ливади, некога там съм се раждала. У Балкану на ливадата и у кошари. Ама тия кошари не покрити като сега с церемиди, покрити с шума. Ама направено си високо така, да си влизаш. Я имах сестра, у Дружево женена, близначка и ние сме се раждали горе у Добралин. И майка вика, един път съм ми изкъпала — и кучетата къде пият вода лочник му казваме, а такава направил баща ми - не съм къпана ни у корито, ни у леген, а у такъв лочник сме къпани. И майка вика: “Таман ви окъпах...” А леглото сме спали на леса — то плетено с клони и тогава направено със слама гюшега и сложен на леса, та сме легнали. И с козляг сме се завивали от козите, тъкано на ръка. И

тогава майка вика: “Таман съм ви окъпала и съм ви сложила двете та сте легнали, и една змия се навела до вас, до главите ви”. А татко се казваше Иван. И она рекла, майка се изплашила: “Ванчо бърже гожди леко, че една змия се е свила на децата до главите”. Понеже ние сме бозали млеко и змия, като ѝ замирише, бега на млеко. Та татко влезнал и леко леко и земята я убил, иначе да ни ухапала. Така сме се чували ние по кошарите.

Баба Пенка, 71 г.

Гущери колко сякаш тука. Едни хубави. Те тука си гождат и я им се радвам. Много са хубави. Има змии и смокове. Ее миналата година оттам като гојде едно змийче, малко. Така се изплаших с него. То да се каче нагоре по стълбите. Взех една кофа и метла и го набутах в кофата. Я го оставих

Once, this place was treeless, it wasn't wooded. We grazed the sheep. And so I - whenever there are magnetic storms - I always feel very sleepy. And so I fell asleep, the sheep were around me. So I placed my head on a slab of stone, like a pillow. How long I had slept, I don't know. At some point, I woke up and I saw the sheep were gone. Next I saw a snake by my ear, by my head and raised upright — a snake, a huge snake — half of it was beneath the slab, the other half — over my head. And so I flogged it to death and then I said to myself: 'But this snake was protecting me, and then I flogged it to death.' And I felt pity and started crying. I was young. So I went further to the water and I stooped to have a drink of water — it springs there, it was a puddle — and I drank. When I stood up, there were three garden snakes. Huge garden snakes. And they were waiting for me to have a drink, so they can drink next. And I left and didn't touch them. And since then I never raise my hand at an animal. I always feel pity.

Milevoi Ivanov, 76

там, отдоле цдеха едни, та го пребия. Я не обичам да убивам, та они го убия. Змииче, ама оно страшно. Смоковете не хапат, ама от змия е страшно.
Еленка Василева, 87 г.

Некога това беше голо, не беше залесено. Пасехме си овците. А аз пък кога има магнитни бури и ми се много спи. И така съм си легнал да спа, овците си по мене. Та съм си сложил главата на една плоча за възглавница. Колко съм спал, не знам. По едно време се събуждам, гледам овците ги нема. Кога погледнах една змия покрай ухото, покрай главата се вдигнала право нагоре — змия, огромна змия — половината под плочата, половината над главата ми. И аз пък взех та я пребих и после си рекох: “Па тая змия ме пазила, па яз я пребих”. И ми стана жал и взех да плачем. Бех малък. И отидох по-нататък на вода и се наведох да пия от водата — извира там, то е зьол и пух. Кога се изправих — три смокове.

Големи смокове. И ме чакат да се напия, и те да пият по мен. И аз си тръгнах и не ги закачих. И отпогава животното не бия. Все ми е жал.
Милевой Иванов, 76 г.

Змии има. Дори си спомням, като сме купили тая къща, имало една полица. И в нея — змия, и това носи лоша поличба. Но какво сега? Родителите ми си бяха... баща ми почина малко по-рано. Но майка ми на 80-години почина. Като носи лоша поличба, змията в къщата — ще се случи нещо, но не се е случило нищо. Родителите са си живели, макар и видяната змия. Аз бях на 5 като са я купили тази къща, а сега съм на 55. 50 години сме живяли в нея.
Добринка Димитрова, 56 г.

Тук скорпионите стават по 2-3 см. И са черни. Не ме притесняват особено. Има водни змии, пепелянка, усойница. Смоците са два вида. Те са всъщност три: имаме

I have tried turtles. My father used to catch them. The turtle is clean. We boil it, the shell comes off and inside the skin itself, it is very thick, so everything comes off. The meat is while like a hen's meat. Their eggs are like hen's eggs, too. They are without a shell, only the yolk. And my sister didn't want to eat turtles. And we roasted other meats. Was it a lamb, was it a kid, I cannot remember. We mixed it there and we wanted to deceive her. That time, she are, she couldn't tell that it was a turtle. And their blood is very good, healthy. People have told me — because I have anemia — to drink the blood. Well, I say to them, I can accept anything but not this. Finally, the goat's milk set me right.
Nadezhda Mihaylova, 75

мишкари, баталец и смок-стрелец. Стрелецът е по-бърз от куршум. Само с пушка се трепе. Те по принцип смоците са си мускулести, те не хапят, а стягат. Пепелянката е тровава, но усойницата е пъргава. Аз винаги ходя с ботуш. Като я настъпиш за опашката, може да се изправи и да те удари в коляното. Една година бях тръгнал за майски гъби и никога не съм очаквал, че ще излезе по това време змия. Нямах нищо - само нож, и с ботушите я пребих, убих я. Обаче после две години с тоя крак мира не видях. Това е мръсно, отмъстително животно. Не можа да ме ухапе, но затова че съм я убил с десния крак, коляното ми ставаше ей такава.

Боян Георгиев, 59 г.

Костениците нещо поизчезнаха. То е едно, отгоре черупката му е твърда. По ваш език е костенурка, по наш — костеница. Отгоре самата му обвивка е като на шах. И като види опасност, си свива и краката,

и главата. Че тука имаше Гъошко Каргашо ги ядеше.

Баба Пенка, 71 г.

Костенурки съм яла. Баща ми ги хващаше. Тя костенурката е чиста. Свариме, паг-не черупката и вътре самата кожа, тя е много дебела, всичко се смъква от нея. Месцето е бело като на кокошка. Яйцата са им като на кокошка също. Те са без черупка, само с жълтъка. И сестра ми не иска да яде костенурка. И ние сме опекли друго печено. Агне ли е било, яре ли е било, не мога да си спомня. Измешахме там и ще я излъжеме. Тогава яде, тя не можа да разбере, че е яла костенурка. А на тех кръвта им много хубава, полезна. На мен сами казвали, понеже имах много анемия — да пия кръвта. Е викам, всичко може друго, но това не мога да приема. Но накрая ме оправя козето млеко.

Надежда Михайлова, 75 г.

РИБА FISH

Малката ми гъщеря е женена в Скопие, та като доведе детето и оно там нема, Варгари е голем, там не мое да види риба. И дойде тука и вика: “Бабо Пенко!” Викам какво ма бабо? “Мали колко манинка река, пуна с риба.” А они те толкови рибенца, пуно с риба. Те тука нали одеше тука те водата пред казано.

Реката се промени затова зашто се много препарати влизат в реката. Реката минаваше тука, кџде ми е кџцата имахме воденица, и ние и комшиите, и тука имаше риба. Знаеш ли какво казваше ей бая му Колето. Вика вземеме Колето на Давидко и брат му Иван и язе и мою тука на свекър ми баца

му, нали имал воденица, и доле нали имаше такова като резервар, кџде одеше водата на Петковите, и ние вика спреме водата и наловиме по сумати риба. И тогава дего Јованчо вика разбере, че нема вода за воденица, ама ние се скриеме. Ние се скриеме от него та наловиме. По еден котел риба са ловили тука те, под нас. За празника Св. Никола кџде са празнува. Наловиме вика вика и с Колето като се задумае се и он си умира от смех. И се скриеме као от зъл старецо. Но сега вече рибата се изгуби.

Раци има нагоре. По Йеловица имаше, ние ловиме раци. И вечер некој път се завре рактот под плочата във водата и като да го

фана, ме ущипа с щипалата. Ама сме ловили много.
 баба Пенка, 71 г.

Преди години — но това беше вече моята мъж беше войник, имаше пъстърва. От Данчето нанадолу свеќър ми много обичаше да хваща. Беше ми омръзнало да я ям. Но много отдавна години е било. Предполагам, че нема. Пъстървата е най-вкусната. Тя е като скумрията, по-късичка е. И раци също. Ама то нема нищо по тех. Червени раците са. От гробището, както са ни, наназоре ги е имало раците.
 Надежда Михайлова, 75 г.

Ловехме риба там у реката. Децата се къпехме под барата. Нашите игат на работа, майките и бащите. И се къпем по цел ден. И момчета, и момичета. И ловим риба. Вземеме тензух, забрагка. Едно гържи оттук, друго рече така, много риба имаше. Това сме правили като деца, радвали сме се на всичко.

Тук имаше у реката риби. Оооо риби имаше тука много. Един път отивам да наляя вода у кофата. А една такава, голема като ръката ми. Рита, рита у водата. И я я хванах у ми жал. Не ща да ям, не ща да я пържа. Така порадвах ѝ се, порадвах ѝ се и я пузнах. Те са мренки тука, много са хубави.
 Еленка Василева, 87 г.

Съжалявам за тази риба, едно време я хващах само с ръка. Мрена, зеленушка и пъстърва, балканска риба. Обаче в последно време риба не виждам. Говорих с хора, които са ловджии, и ми казаха, че се е завършила вигра и я е унищожила напълно. Дедо ми като гържеше гатера и работилница и мелница и под самата мелница съм хващал по 40-50 мрени: черна мрена разкошна работа. Хващал съм пъстърва 45 см, кило и триста, с ръце — аз понеже само с ръце хващам, не се занимавам с въдици, немам търпение аз да я чакам, празен никога не съм се връщал, като дете говоря. И пъстървата я хванах в един подмол, играх си 40 минути с нея. Бях девети клас, тинейджър. А тя в подмола, дълбоко, само главата ми стърчи. Пипнах тук, пипнах там, ама си играх, докато я зепа за хрилете. Като я гехих с двете ръце, тя ме носи из реката. Тя е буйна риба, и е голяма, кило и триста пъстърва, значи... и е балканка, не е американка.
 Боян Георгиев, 59 г.

Риби имаше много — мренка, черна мренка. И ситна, по-ситна риба имаше зеленуга, една ситна... Тука имаше много риба, обаче тия наште докараха пъстърва. Направиха тука рибарник и са развърди пъстървата и я изгони тая рибата, нема я. Тя е хищна риба пъстървата, унищожава всичко. Хвърлиш ѝ

умрело животно и го яде. Преди една година
във виро носеше две пъстърви — едната 250
грама. И тая риба изяе другата и я изгони.

Тя я има от Долна речка нагоре, тая мрена.
Тя пъстървата не чува по-лесно тука.
Венцислав Пенков

Years ago — but then my husband was a soldier, there was trout. My father-in-law liked to catch it in the river downstream from Danche's house. I grew tired of eating it. But this was long time ago. I suppose that now there isn't any fish. Trout is the most delicious. It's like mackerel, but shorter. And crabs, too. Well, there is no meat on them. They are red, the crabs. From our graveyard, upstream, that's where the crabs were.

Nadezhda Mihaylova, 75

There was a lot of fish here in the river. Ooooh, the fish here was plenty. Once, I went to fill a bucket with water. And one big fish, as big as my hand, was kicking, kicking in the water. And I caught it and I felt pity. I don't want to eat it; I don't want to fry it. So I admired it, admired it and I let it go. They are barbells here, very beautiful.

Elenka Vasileva, 87

ДИВИ И ПИТОМНИ РАСТЕНИЯ

WILD AND DOMESTIC PLANTS

Растенията са сега това изликата.
И едно дръво - смукалец му казва-
ме. Дивята кокошчица. Люлякът.
Но горе в Балкана, който е люля-
кът, много повече мирише от

този тука в селото.

Люлякът, той цъфти некъде към 24 май.
Люляк има и бел и червен, много високо горе
в Балкана. Горе чак, то е много далече към

Грънчар, тама водата гето е, и Стакювица. Тама е само люляк. Ходили сме за 24 май да вием момински венци. Когато е свирила музиката, си се празнуваше 24 май. Ходили сме, брали сме здравеца и люляка и сме правили венци, и музиката свири цел ден.

Това, гето му казват дивия чесън, ние му казваме черемуш. А те го вояят див чесън. То прилича като лапада, шумичката. Посветло зеленко е. Така тънничко е. На салатка става идеално. Когато е младичък, все едно ядеш чесън. Много е вкусен и полезен.

Гергевка, то е жълтичко и лепкаво стои. Омтта се покрай него. Сега не знам традицията защо беше да се омоташ. Да те

не болело кръста през целото лето. И то е лепкато и така продълговато. И правим венца и когато на Гергьовдена го слагахме на агнето, което е обречено да се коли. Млечница се прави. Та това са винаги правеше на едно черковно местенце, което е определено. Прекади се, отиваме и колиме агнето и го печеме.

Надежда Михайлова, 75 г.

Има едно цвете гергевка, което около Гергьовден се бере и се прави венец за агнето. Такава е била традицията преди и се казва гергьовче, гергевка. По Димитровден се берат хризантеми, димитровчета.

Добринка Димитрова, 56 г.

Lilac, it blooms sometime around May 24th. There is lilac white and red, very high up in the Balkan. It is up in the mountain, quite far off towards Granchar, where the water is and also Stakyuvitsa. There it's only lilac. We went to weave maidens' wreaths for May 24th. When the music played and people celebrated May 24th. We went there, we picked geranium and lilac and we wove wreathes, and the music played all day long.

Nadezhda Mihaylova, 75

БИЛКИ HERBS

Много обичам да бера жълт кантарион. Той е много хубав за всичко. Отпиваме да го берем на Еньовден, сутринта рано. Преди слънце трябва да го наберем, че е лековно. Тия билки бера. Береме бърз цвят, глогинки, глогов цвят.

Еленка Василева, 87 г.

В гората има много билки — има жълт кантарион, риган. Много здравец и много жълти иглики. И аз отптам съм вземала и съм засадила и при нас. Те са много интересни. Дори има едно такова цвете като незабравката, то е горско и му казват смукалче. Ситничко, нежничко, с различни цветове. Най-много харесвам цветя с топъл, жълт цвят. Имам

и много жълти рози.

Добринка Димитрова, 56 г.

Аз познавам около 20-30 вида билки. Имаме всички видове билки, богат ни е Балкана. Риган, мащерка, и от чайовете ментата имаме и двата вида — полска, балканска. Много са. Аз чая си го правя от 14 вида билки. Това ми го каза един хижар: значи, в чая трябва да има листа от малина, листа от дива ягода, риган, жълт кантарион, той се слага в много малки количества, защото е стипчив, черен глог за сърцето. Абе много са...

Боян Георгиев, 59 г.

I know around 20-30 types of herbs. We have all sorts of herbs, our Balkan Mountain is rich. Oregano, thyme, and we have the two types of mint for tea — the field and the Balkan one. They are many. And I make my tea with 14 types of herbs. One guy who runs a mountain chalet told me the recipe: so the tea has to have raspberry leaves, wild strawberry leaves, oregano, St. John's wort — it should be used in very small quantities because it's bitter, black hawthorn for the heart. Well, they are simply many...

Boyan Georgiev, 59

MUSHROOMS

ГЪБИ

Гъби много не познавам. Само познавам тия едни, кодето ги викат печурки. А берат много масловки, не знам какви, булки. Ама я не бера гъби. Тука одигме на моя край, викаме едни ги едни такива лютици, ама те много са хубави, те най ги обичам. И ги берем на Гарището. И ги береме, като ги направиме с лук, с миризми като дроболна стават. Много са хубави. Като агнешка дроболна.

Еленка Василева, 87 г.

Това което се получава последно време — да изкореняват манатарката, защото някой си трябвало да печели — това е престъпление. Срещу мен - това е моя гора - имаше черен бор, заболя. Когато беше на мода жълтия кантарион, отсреща беше чудна гледка. Ромите вьетнамки пъанеха, сечат корените и във вьетнамката. Ей сега и с гъбите, скубат манатарката. Циганите викат — това го изисква изкупвача,

за да се запази за по-дълго време. Тя гъбата изчезна почти.

Боян Георгиев, 59 г.

Най-хубавите гъби са булките. Тя представлява като яйце, покрита с бела ципа. Като прокъсаш ципата, отвътре е жълта. Много вкусно. Това английска принцеса навремето си е правила сватба с тех, затова се води гъба булка. Има едни печурки им викат, червенки, сърнелки и така напатък. Много гъби има в нашия район. И тука има едни къде им викат бели майски. Има много, особено тука накрая на селото. Извънредно много са. Ние им викаме по белоречки изрешници. Има и силно отровни некои. От гъба спасение няма. Вкусвал съм от всички, кошто се ядат. Гъба, която се яде от животното, примерно коза или овца, не е отровна. Животните зная кое е отровно и кое не, и така напатъка.

What happens lately — to uproot porcini, because someone wants to make money — now, that's a crime. Opposite my house — that's my forest — there was black pine wood but it got ill. When St. John's wort was in fashion, it was such a sight there. Roma filled vans with it cutting the roots and throwing them straight into the vans. Now the same happens with the mushrooms, they just pull off the porcini. Gypsies say that's a requirement of the buyer — to make sure porcini last longer. So this mushroom has almost disappeared.

Boyan Georgiev, 59

ГОРСКИ ПЛОДОВЕ

FOREST FRUIT

На Гарището, там е гора. Имаше круши за ядене, благи. И като наръсат по земята, се засипат и оно нема кой да ги бере. Как са се заселили тия круши навремето там? Природно явно. Имаше медалици. Благи куши. Излазаме с овците и они ги ядат. И ние ядем. Па ги затрупа снего и го разровиме и они блаааги, като захар.

Къпини берехме много, от тия едрите, ние им казваме рунтавите. Че тия къпини са ситни тук. Тия местности горе къпините като грозде, такива гроздове. Ама сега се вдигна гора. Нема къпини, нема нищо. Любен Асенов, 83 г.

У гората сме брали гренки, трънки, лешни-

ци. Къпини много имаше. Язе, като учеа гръщерите и сакаха пари. Мъжот ми работеше — нали ни взеа всичко - отиде да работи по мините. И я ода та бера къпини. Сутрин ставам, взимам тенекията и кошницата и отивам по гората. Имаше много къпини. Я ги берех много бързо. Ама толкоз бързо, набера тенекията и кошницата. И тука ги събираа. И тогава взимах пари, защо гецаа учеа у Вършец и требваше пари, квартира да се плати. Та съм брала, като започнем от август до септември. Цел месец бирем къпини. И с една друа жена, она беше стара, към 70 и неколко години. С нея бехме ударнички. Защото най-много къпини сме дали с нея. И ни писаа ударнички и не знам какво ни дагоа подарък. Така беше, мамо, некога. При-

We cracked walnuts and pressed them for oil. This oil is very delicious. And we made banitsas, just with walnuts and sugar. We rolled out sheets of pastry. There were no ready-made sheets here. We rolled them out by hand. We would put the sheets — raw as they were — into the baking dish. Some call it sofra, we call it senia. And so my mother would be rolling them out while I sprinkle walnuts and sugar. You roll them up and bake them and then, when you eat this pastry, it just melts in your mouth. Nadezhda Mihaylova, 75

ятно беше. Млада бех.
 Еленка Василева, 87 г.

Навремето тука беше... дего ми беше бѣчвар и изкупуваха дива къпина. Тя е два вида: тази горската е мъхестата, без бодли. Брал съм по 20 килограма като дете къпини, ги изкупуваха по 25 ст. Ставам сутрин с баба ми, отиваме на Гарището, няхамхе съдове и с кошници, а те протекат. Дего ми ги затваряше в бурета за експорт. Завърна ли се тук съм решил: малини. Моите деди са били богати навремето, всичко е на вода. Боян Георгиев, 59 г.

Круши има диви. Некој път са много вкусни. Има и едни череши, те са дивячици. Не са лоши. Вкуснички са. Когато съм ходила с воловете, съм ги брала. И орехите, където. Дивите ягоди. Малини също сме имали много вкусни. Но сега е много обрасло вече. Просто

го е удушило. Едно време е имало животни. Те са пасли и се е очистило. И сега като ги няма животните, няма какво да се очисти. И сега лозята където са, така са обрасли пѣтищата, че не можеш да вървиш.

Лешниците вече ги има много. Но са горе високо в Балкана. Мене са ме заболавали устата да ям. Лешниците сме ги сушили и зимата си чукахме и си ядем.

От орехите сме чукали и сме вадили масло. Много е вкусно маслото. И сме правили бануци. Само орехи и захар. Точени корите. Тука не е имало готови кори. Точели сме си ги на ръка. Сурови корите, както са, ги слагаме на сенията. Некој я казват софра, ние ѝ викаме сеня. И тя точи майка ми и аз сола орехите и захарта. Навиваш и печеш и тя, като я ядеш, просто ти се тмпи в устата. Надежда Михайлова, 75 г.

We picked cornel-cherries, sloes, hazelnuts in the forest. There were a lot of blackberries. When my daughters went to study, they needed money. My husband was working — I told you, they took us everything — so he went to work in the mines. And I went to pick blackberries. I picked them very fast. And I was so fast to fill the tin and the basket up. And they collected them here. And then I took some money because my children studied in Varshets and they needed money to pay their rent. So I picked blackberries starting from August to September. We picked blackberries for a whole month. With another woman, she was old, over 70. We were shock-workers. Because we brought the greatest amount of blackberries. And they announced us as shock-workers and gave us some presies. This was, dear, long time ago. It was pleasant. I was young.
 Elenka Vasileva, 87

ДЪРВЕТА TREES

Познавам много дървета. Бук, гъб — ние му викаме горунъ, осень, клен. Това пък се казва борак, това зеленото е все борова гора. И местността мога да ти кажа: Редилица. Най-любимото ми дърво, ние го притежаваме, е гъбовото. Че караме шума на овците, от него си кастрим шума. Най-много я ядат они, най-убава е. Бук, имаме букова гора много. И се казва чисто - бук. Той за всичко бива и за огънъ, и за гъски, като и гъбо. Имам свинак, круши, яболи, различни сортове. Любен Асенов, 83 г.

Имам ясен и то хубав ясен, гъб, бук, свинак,

клен, акация. Дренът ни е по-малко, лешници имаме. Имам цели райони с лешници. Габър имаме все още, защото в Европа чувам, че изчезва габърът. И диворастящи круши и какви ли не дървета. Навсякъде в Балкана като отидеш, можеш да намериш по всяко време нещо за ядене. Имам и бреза доста, бяла бреза, която много я обичам като дърво. Бор дал господ. Борът е саден навремето. Унищожиха водата. Тука в това село, в този дол, като малък съм умирал от страх от наводнение. Като насадиха боровата гора — край!

Боян Георгиев, 59 г.

We have ash-trees and they are of good quality, also oaks, beeches, hornbeams, maples, acacias. Cornel-trees are fewer in our parts, but we have hazelnuts. We have whole regions with hazelnuts. We still have hornbeams, because I hear that hornbeams are disappearing in Europe. And wild-growing pear-trees and all sorts of trees. Wherever you go in the Balkan, at any time you can find something to eat. We also have a lot of birches, white birches, which I am very fond of. Pine trees, there is God's plenty of them. Pine trees were planted in the past. They destroyed our water resources. Here in this village, in this dingle, I was dying with fear of floods, as a child. When they planted the pine wood, it was the end!

Boyan Georgiev, 59

ABOUT NATURE

ЗА ПРИРОДАТА

Природата я обичам много. Една вечер като станах, леле да ти кажа, мамо. Не знам яви ли се на секи. Една вечер ставам. Небето целото ясно. Ясно и топло и тихо. И като дошел един облак тука. Баш над къщата, баш над двор. Бел облак. А отпътъка един черен, тъмен над гората. И като гледам, гледам. То беше късно, къде 12 часа. Викам боже, па сега да го има само над нас. Това като почна да се двои. Знаеш ли какви цветя. Отдвои се така, отдвои се инак, като змия. И баш над нас, над мен. И си викам леле каква природа, каква красота. Отиде на нататъка, къде тъмния облак. Леле, мамо и там на върха, как е гората там - ламба. Нещо

светлина голема. И се движи така постепенно, постепенно. И я много седех да гледам, че ми е приятно. И то бавно отиде нататъка, движи се и се скри над върха. Какво беше това? Много интересно. Не на секи се яви така. Еленка Василева, 87 г.

Обичам отвисоко да гледам. Ей оттам, то се беше дигнало така нагоре. Можеш да се обадеш долу у ливадите, у царевичите на некой човек нещо да му кажеш. Eeeeeeeeeeeeeee яз така и така....

Любен Асенов, 83 г.

I like to watch from someplace high. From over there, it towered high up. One could hail down to the meadow, in the cornfields to somebody else, to tell him something. Eeeeeeeeeeeeeee I am so and so....
Luben Asenov, 83

КАКВО Е ВИДИМО ЗА ЕКОЛОГА?

WHAT IS VISIBLE TO THE ECOLOGIST?

Борис Велков
от Института по зоология към БАН
за Горна Бела речка:

Когато за първи път отивах към Горна Бела речка по пътя от гара Лакатник, огромно впечатление ми направиха разкошните букови гори, които се простират над селото и които формират значителен пояс във високите части на Балкана. Голяма част от детството ми е преминало в Копривщица и винаги свързвам тези влажни, сенчести, ароматни гори с тайнството и великолепието на българската

природа, с богатство на птици и животни. В онова далечно време това усещане се припокриваше по някакъв начин с впечатленията ми от приказките, тоест имаше някаква мистика свързана с гората, с буковата гора. Доста вода е изтекла отпогава, но именно подобни бяха тези мои усещания.

В закътани долове край Бела речка могат да се видят калните локви на дивите прасета и отпечатъците по дърветата, където са се „почесвали“. Нерядко неясен силует на сърна се мярка, но не можеш да бъдеш сигурен — наистина ли си я видял или е мираж. По камъните край пътя — купчинките, с които лисиците си

Boris Velkov
from the Institute of Zoology at Bulgarian Academy of Science
about Gorna Bela Rechka

When I first went to Gorna Bela Rechka, down the road from Lakatnik train station, I was impressed by the gorgeous beech forests extending above the village and forming a considerable forest belt in the higher parts of the Balkan Mountains. Most of my childhood has taken place in the town of Koprivshitsa and I have always associated these wet, shady and fragrant forests with the mystery and grandeur of Bulgarian nature, with its richness in birds and animals. In those distant times, these feelings were somehow influenced by my impressions of fairy tales, that is, there was

маркират територията. Спускаяйки се надолу, гъстата и усойна гора се разрежда и букът отстъпва място на по-светли смесени гори от ясен, бряст, клен, липа, габър, дъб. Край пътя се срещат леска и акация. Още по-надолу зачестяват откритите пространства. Именно смесената гора, храсталациите и ливадите са царството на птиците. В един късен следобед си седях на пейка в двора на селото и се опитвах да преброя по гласовете им колко вида птици има в близката околност. Авлиги, сойки, чинки, коприварчета, славеи, дроздове, лястовици, орехче, гарвани бяха само част от музикантите, които моето не допам тренирано ухо успя да изолира от всеобщата какофония. Мишеловите, големият и малкият ястреб са хищниците, които не е трудно да бъдат видени, а при малко повече желание, късмет и разбира се упорито взирание в небесните простори могат да бъдат открити силуетите на „господарите“ — скален и царски орел, устремния полет на сокола скитник и ловния сокол. През нощта идва нова смяна — чухала и домашната

кукумявка, тези симпатични, полезни и гласовити приятелчета. Богатството на птици и бозайници в района е значително. Тук могат да бъдат видени над 150 вида птици.

Поразя ме голямото разнообразие от влечуги, в рамките на един ден и на един малък участък успях да преброя около 10 слепока. За съжаление поне два пъти по-голям беше броя на смачканите и обезглавени по улицата екземпляри. Мъчно ми е неразбирането на хората за безобидния характер на тези безопашати гуцери. Бих искал по-активни информативни мероприятия за ползата от тях, за това че всъщност те са брънка от същата машина, в чието функциониране участват и ние. Други широко разпространени влечуги са горският, ливадният и зеленият гуцер. От змиите могат да бъдат срещнати „страховитите“ голям стрелец, смък мишкар, обикновена водна змия.

Неслучайно землището на село Горна бела речка попада на територията на две зони от НАТУРА 2000: „Западна Стара планина и Прегбалкан“ и

some mysticism about the forest, the beech forest. Much water ran under the bridge since then, but the feelings I had were very similar.

In the sheltered dingles around Bela Rechka, one can see the muddy puddles of the wild boars and their traces on the trees where they 'had a rub'. Often, a blurred silhouette of a doe flits past but you can never be sure — have you really seen it or it was just a mirage? On the stones by the road, there are the piles which foxes use to mark their territory. Going down, the thick and dank forest thins out and beeches give way to lighter mixed forests of ash-trees, elm-trees, maples, lime-trees, hornbeams and oaks. Along the road, there are hazelnut-trees and acacias to be seen. Even further down, open spaces become more frequent. It is this mixed forest together with the undergrowth and the meadows that form the birds' kingdom. One late afternoon, I sat on a bench in a yard in the village trying to count

„Врачански Балкан“. В същото време то може да бъде един пример що е то НАТУРА и какъв е смисъла от нея. По дефиниция целта на НАТУРА е да защити най-ценните и застрашени европейски видове и тяхната среда. За мен смисъла е това разнообразие от растения и животни да продължи да съществува и да радва. Не само мен, нас, но и хора никога не стъпвали на конкретното място, а и тези след нас. Та

в този смисъл това е уникално и невероятно място, съчетаващо безвремето и спокойствието на тази изолирана и слабо повлияна от урбанистичните процеси селска среда и неповторима природа, чиито представители са сред нас, сред къщите, по покривите, мазетата, в градините. Те ни се доверяват, а ние трябва да им се радваме и да ги пазим.

— by their voices — how many birds there are in the vicinity. Orioles, jays, finches, garden warblers, nightingales, swallows, jenny wrens, ravens were just some of the musicians which my not-so-trained ear could isolate from the general cacophony.

Buzzards, goshawks and sparrow hawks are the predators which are not so difficult to see, and with more desire and luck and, of course, persistent staring in the skies, one can catch a glimpse of the silhouettes of the 'kings' — the imperial and the golden eagle, the forward flying Peregrine falcon and Saker falcon. During the night, a new shift comes along — the Eurasian Scops-owl and the little owl, these charming, beneficial and loud-voiced friends. The variety of birds and mammals is notable in this area. More than 150 types of birds can be seen here.

I was struck by the great variety of reptiles, just in one day and within quite a small area, I could count over 10 slow worms. Unfortunately, the number of those trampled down and beheaded along the street was twice as high. I was saddened by people's attitude to these harmless tailless lizards. I wish there were more active awareness raising campaigns about their benefits, about the fact that they are a link in the system of life, just like us. Other widely spread reptiles are the sand, the meadow and the green lizard. Among the snakes, one can come across the 'frightful' large whip snake, the Aesculapian snake, and the ordinary water snake.

It is not by accident that the lands of the village of Gorna Bela Rechka fall within the territory of two NATURA 2000 zones: Western Balkan and Pre-Balkan, and Vrachanski Balkan. At the same time, this place can serve as an example of NATURA's purpose and benefits. By definition, the aim of NATURA is to protect the most precious and endangered European species and their habitats. For me, it means that this variety of plants and animals should continue to exist and bring us joy. Not just to me, to us, but also to people who have never set their foot in this particular place, and to those coming after us. So in this sense, this unique and incredible place which combines the timelessness and quietness of this isolated rural settlement — so mildly affected by the processes of urbanization — and its incredible nature whose representative are among us, in between the houses, up the roofs, in the cellars and the gardens. They place their trust in us and we should enjoy their presence and take care of them.

